

Wolsza, Tadeusz

"1956. Polska emigracja a Kraj. Antologia źródeł", pod red. Mariana M. Drozdowskiego, wybór i oprac. Marian M. Drozdowski, Tomasz Ochowski, Jan Żaryn, Warszawa 1998 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 31/2, 237-240

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Organizacji Zbrojnej (s. 8). Internowanie kompletu władz RP na terytorium Rumunii we wrześniu 1939 r. było bardziej złożone i skomplikowane, niż to ukazał Jan Żaryn. Z omawianej pracy wynika, iż w ten preceder byli uwikłani tylko Niemcy i ich ambasador w Rumunii Wilhelm Fabricius (s. 10). Obecnie przy szerokim dostępie do źródeł historycy zajmujący się dziejami rządu RP na obczyźnie nie mają już żadnych wątpliwości, że decydującą rolę przy internowaniu przez Rumunów prezydenta Ignacego Mościckiego, premiera Felicjana Sławoja Składkowskiego z członkami gabinetu oraz Naczelnego Wodza Edwarda Śmigłego Rydza odegrali: ambasador Francji w Polsce Leon Noel i gen. Władysław Sikorski. Ich działalność w tym zakresie wspierali urzędnicy ambasady RP w Bukareszcie z attache wojskowym płk. dypl. Tadeuszem Zakrzewskim na czele. Polska placówka dyplomatyczna otrzymała szczegółową listę osób, którą należy bezwzględnie zatrzymać na terytorium Rumunii². Już po internowaniu rządu Składkowskiego, dalszą akcją w tym zakresie, od października 1939 r., kierował minister rządu gen. Sikorskiego — prof. Stanisław Kot³.

Omawianej pracy należy wystawić wysoką ocenę. Składa się na to nie tylko atrakcyjna tematyka ale i rzetelna oraz drobiazgowa prezentacja materiału, szczególnie widoczna w przypisach do pomieszczonych w tomie dokumentów.

Tadeusz Wolsza
Warszawa

1956. Polska emigracja a Kraj. Antologia źródeł, pod red. Mariana M. Drozdowskiego, wybór i opracowanie: Marian M. Drozdowski, Tomasz Ochiniowski, Jan Żaryn, Warszawa 1998, Oficyna Wydawnicza Typografika, ss. 348

Na temat wydarzeń 1956 r., przypomnijmy, poznańskiego czerwca, odwilży październikowej oraz powstania węgierskiego dysponujemy już bogatą literaturą przedmiotu. Najpełniej zagadnienia te zostały ujęte w znakomitym studium Pawła Machcewicza¹ oraz w zbiorowej publikacji przygotowanej przez Pracownię Dziejów Polski po 1945 r. Instytutu Historii PAN i Instytut Studiów Politycznych PAN². Z kolei aspekt wojskowy wypadków poznańskich był przedmiotem szczegółowych rozważań Edwarda J. Nalepy³. O ile więc tematyka 1956 r. dotycząca przebiegu wydarzeń w kraju została już opracowana w sposób drobiazgowy i szczegółowy, to opinie emigracji o wypadkach zachodzących w Polsce i na Węgrzech w chwili owego przełomu nie doczekały się jeszcze całościowego ujęcia, jakkolwiek pierwsze publikacje na ten temat ujrzały już światło dzienne. Warto więc zasygnalizować, iż omawianymi tu zagadnieniami wcześniej zajmowali się: warszawski badacz dziejów emigracji Rafał Habielski⁴, wroc-

² Por. np. M. Hulaś, *Goście czy intruzi? Rząd polski na uchodźstwie wrzesień 1939–lipiec 1943*, Warszawa 1996; T. Wyrwa, *Odbudowa władz Rzeczypospolitej w Paryżu i Angers wrzesień 1939–czerwiec 1940*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej*, pod red. Zbigniewa Błażyńskiego, Londyn 1994, s. 6–23.

³ T. Dubicki, S. J. Rostworowski, *Senatorzy i sikorszczycy, czyli walka o władzę na uchodźstwie w Rumunii 1939–1940*, Warszawa 1993.

¹ P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, Warszawa 1993.

² *Polska 1956 — próba nowego spojrzenia*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 1997, t. 3.

³ E. J. Nalepa, *Pacyfikacja zbuntowanego miasta. Wojsko Polskie w czerwcu 1956 r. w Poznaniu w świetle dokumentów wojskowych*, Warszawa 1992.

⁴ R. Habielski, *Niezlomni. Nieprzejednani. Emigracyjne „Wiadomości” i ich krąg 1940–1981*, Warszawa 1991, s. 106–142.

ławszy politolodzy: Małgorzata Alberska⁵ i Marian S. Wolański⁶ oraz krakowska historyk Anna Siwik⁷. Należy również pamiętać o pracy zbiorowej pod redakcją Andrzeja Friszke, traktującej o myśli politycznej najwybitniejszych przedstawicieli emigracji (pomieszczono w książce szkice poświęcone prof. Adamowi Pragierowi, dr Tadeuszowi Bieleckiemu, Wojciechowi Wasiutyńskiemu, Adamowi Ciołkoszowi, Zygmuntowi Zarembie, Rowmundowi Piłsudskiemu, Juliuszowi Mieroszewskiemu, prof. Zdzisławowi Stahlowi i Józefowi Mackiewiczowi)⁸. O wyżej wymienionych artykułach i rozprawach wspominam nie bez kozery. Omawianą tu bowiem publikację rozpoczyna szkic Mariana M. Drozdowskiego pt. *Polska emigracja polityczna wobec wydarzeń 1956 r. w kraju (w świetle dokumentów prasowych)*, który, jak to nadmieniał Autor, został przygotowany do druku 1 lipca 1996 r. Wydaje się więc, iż M. Drozdowski powinien mimo wszystko odwołać się i ustosunkować do poprzedników, wszak również swoje rozważania oparł na prasie, zaznaczyć co nowego wprowadził do obiegu naukowego, z czym się nie zgadza, do jakich nowych dotarł źródeł itp. Nic wszakże z tych rzeczy. M. Drozdowski nie napomknął nawet jednym słowem, że miał poprzedników. Nadmieniał natomiast, iż przeprowadził badania w Instytucie Polskim i Muzeum Sikorskiego, Instytucie Józefa Piłsudskiego, Studium Polski Podziemnej i Bibliotece Polskiej w Londynie. W świetle wykorzystanych źródeł, informacja ta budzi pewne zdziwienie, śladów bowiem owych badań archiwalnych na próżno szukać w omawianym tekście. W jakim więc celu Autor penetrował wymienione placówki? Jeżeli chodziło o prasę, to był to zabieg zbyteczny. Wszak przywoływane przez historyka tytuły: „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, „Orzeł Biały”, „Wiadomości”, „Gazeta Niedzielną”, „Myśl Polska”, „Robotnik” i „Kultura” były dostępne przykładowo w Bibliotece Narodowej i Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Bazując na prasie M. Drozdowski podjął się nawet próby przedstawienia dziejów politycznych powojennej emigracji, przede wszystkim kulisy rywalizacji o władzę w „polskim” Londynie na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych oraz w latach pięćdziesiątych. Nie muszę chyba tłumaczyć, iż analiza oparta na tego rodzaju dokumentacji, przy złożonych charakterze zachodzących na emigracji wydarzeń, jest nie do przyjęcia. O tym, że prasa w tym konkretnym i w innych wypadkach stanowi źródło niewystarczające świadczy chociażby fragment dotyczący oceny wydarzeń w kraju dokonany przez kręgi prezydenta Augusta Zaleskiego, tzw. Zamek (s. 13–15). Przywołane przez Autora artykuły z „Myśli Polskiej” i „Rzeczpospolitej Polskiej” pochodziły bądź z marca 1956 r., bądź z maja 1957 r. Autor nie był więc w stanie omówić poglądów prezydenta i jego najbliższych zwolenników na temat wydarzeń poznańskich i odwilży październikowej.

Marian M. Drozdowski w omawianym szkicu pomieścił rozważania poświęcone ponadto poglądom Rady Trzech i Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego, kręgów katolickich skupionych wokół „Gazety Niedzielną”, ruchu narodowego, socjalistów (z uwzględnieniem PPS i Związku Socjalistów Polskich) na temat wydarzeń krajowych oraz spory intelektualistów na łamach „Kultury”, „Wiadomości” i „Orła Białego”. W moim przekonaniu, najbardziej inte-

⁵ M. Alberska, *Październik 1956 r. w świetle polskiej prasy emigracyjnej*, w: *Studia nad współczesną polską myślą polityczną*, pod red. C. Lewandowskiego i M. S. Wolańskiego, Wrocław 1994.

⁶ M. S. Wolański, *Europa Środkowo-Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945–1975*, Wrocław 1996.

⁷ A. Siwik, *Polski Październik a emigracja*, „Przegląd Polonijny” 1994, nr 1, s. 79–94; eadem, *PPS na emigracji w latach 1945–1956*, Kraków 1998.

⁸ *Myśl polityczna na wygnaniu. Publicyści i politycy polskiej emigracji powojennej*, pod red. A. Friszke, Warszawa 1995.

resujące, w pewnym sensie też nowatorskie, wydają się fragmenty poświęcone środowisku „Gazety Niedzielnej”. Redakcja, oceniając wypadki poznańskie, stwierdziła: „Poznań stał się symbolem całego kraju. Protest robotników poznańskich jest protestem wyzyskiwanych i głodzonych mas pracujących całej Polski. Jak ludność Poznania, cały naród woła o sprawiedliwość i wolność. Okazało się raz jeszcze, że nikt i nic nie potrafi zabić w sercach Polaków miłości Ojczyzny i woli walki o niepodległość (...) W zgodnym działaniu i w jedności nadal prowadzimy walkę o uwolnienie Polski. Całemu światu głosimy nieustannie prawdę o położeniu naszego narodu. Do determinacji, godności Rodaków w kraju, do ich wytrwałej obrony wiary i prawd narodu — dołączmy nasz wkład do wspólnej sprawy” (s. 23–24). Jak dalej zauważył Autor, „Gazeta Niedzielną” patronowała działalności Komitetu Pomocy Rodakom w Kraju. Omawiając stanowisko ruchu socjalistycznego, przytoczył artykuł Adama Ciołkosza z „Robotnika” pod jakże wymownym tytułem *Chleb i wolność*. Ów tekst, w świetle ustaleń przywoływanego już wcześniej Pawła Machcewicza⁹, oddawał istotę sprawy dotyczącą wydarzeń poznańskich. Lider emigracyjnych socjalistów ustosunkował się również do zagadnienia powrotu do władzy Władysława Gomułki. Konstatował na ten temat, iż I sekretarz KC PZPR skorzystał z dużego kredytu zaufania wynikającego ze zwolnienia kardynała Stefana Wyszyńskiego, wyrugowania marszałka Konstantego Rokossowskiego, zwolnienia uwięzionych w Poznaniu i powołania komisji do zbadania sytuacji w organach bezpieczeństwa. Zdaniem Ciołkosza, Gomułka nie zamierzał zmienić systemu, lecz jedynie dążył do liberalizacji i podniesienia konsumpcji (s. 33).

W omawianym tekście zabrakło mi przede wszystkim odwołań do istniejącej literatury przedmiotu. Mam tu na myśli głównie ustalenia Anny Siwik, Andrzeja Friszke i Rafała Habielskiego, którzy drobiazgowo przeanalizowali myśl polityczną oraz poglądy Zygmunta Zaremby, Adama Ciołkosza i Juliusza Mieroszewskiego¹⁰. Przykładowo tenże sam Ciołkosz, z perspektywy lat — gdy po raz drugi ocenił *casus* Gomułki, nieco zweryfikował swoje stanowisko i zauważył, że „Fala, na której Gomułka doszedł do władzy, składa się z pięciu nurtów: 1) niezadowolenia robotników, które znalazło swój wyraz w krwawych zajściach w Poznaniu, 2) niezadowolenia wizjonistycznej młodzieży, skupionej wokół tygodnika „Po prostu”, 3) niezadowolenia starych komunistów, którzy zachowali mimo wszystko idealizm i internacjonalizm swych młodych lat, 4) niezadowolenia dawnych pepeesowców, którzy swego czasu uwierzyli w możliwość współdziałania z komunistami, 5) fermentu wśród pisarzy i naukowców”¹¹. Zauważyłem również kilka drobnych pomyłek. Przywołany przez Autora publicysta „Orla Białego” Stanisław Klinga (s. 19) to faktycznie Zygmunt Szempliński, jeden z liderów Polskiego Ruchu Wolnościowego Niepodległość i Demokracja. Pisarz i redaktor „Gazety Niedzielnej” Józef Kisielewski funkcjonuje w pracy również jako Jan Kisielewski (s. 25). Natrafiłem ponadto na niepełny zapis nazwy ugrupowania Liga Niepodległości Polski (s. 16). W końcu tajemniczy „Pandora” (s. 40) to pseudonim prof. Adam Pragiera, byłego ministra rządu RP na obczyźnie i publicysty m.in. londyńskich „Wiadomości”.

Drugą część pracy stanowi wybór źródeł dotyczących wydarzeń 1956 r. w Polsce i na Węgrzech. Autorzy wyboru mgr Tomasz Ochowski i dr Jan Żaryn pomieścili w tomie mate-

⁹ P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, op. cit.

¹⁰ Por. np. A. Siwik, *Poglądy polityczne Zygmunta Zaremby*, w: *Myśl polityczna na wygnaniu...*, s. 87–118; A. Friszke, *Myśl polityczna Adama Ciołkosza*, ibidem, s. 67–86; R. Habielski, *Gra możliwości. O pisarstwie Juliusza Mieroszewskiego*, ibidem, s. 139–162.

¹¹ Cyt. za A. Friszke, *Myśl polityczna Adama Ciołkosza...*, s. 81.

riały o różnorodnym charakterze. Mamy więc przegląd prasy emigracyjnej, nie tylko londyńskiej. Szeroki zestaw dokumentów wytworzonych przez poszczególne struktury emigracyjnej władzy (rząd, prezydenta, Egzekutywę Zjednoczenia Narodowego) oraz partie, stronnictwa, kluby i inne ugrupowania polityczne.

Pierwszy z badaczy swoją uwagę skupił na dwóch ważnych wątkach. Na wstępie przytoczył bogaty zestaw materiałów na temat odwilży jako zjawiska społecznego i kulturowego. Znalazły się tu m.in. analizy, oceny i prognozy piór Karola Zbyszewskiego, Juliusza Mieroszewskiego, Konstantego A. Jeleńskiego, Józefa Czapskiego i Zbigniewa Jordana. Tomasz Ochowski przytoczył także oceny i opinie dotyczące pisarzy i publicystów emigracyjnych współpracujących ze środkami masowego przekazu w kraju. Interesowały go w tym zakresie dwie kwestie: możliwości i granice zjawiska. Wśród cytowanych dokumentów znalazły się artykuły, komentarze i ekspertyzy m.in. Juliusza Mieroszewskiego, Pawła Hostowca, Zdzisława Stahla, Jędrzeja Giertycha, Mieczysława Grydzewskiego, Mariana Kukiela i Jana Bielatowicza. Z kolei Jan Żaryn wziął na warsztat trzy następne wątki. W orbicie jego zainteresowań znalazły się opinie na temat poznańskiego czerwca oraz przemiany październikowe w Polsce i ich skutki widziane z perspektywy „polskiego” Londynu i paryskiej „Kultury”. Warto zauważyć, iż badacz dziejów emigracji przywołał tu teksty (artykuły prasowe, przemówienia, listy, apele, ekspertyzy itp.) podpisane przez m.in. gen. Władysława Andersa, prezydenta Augusta Zaleskiego, dr Tadeusza Bieleckiego, Mariana Seydę, Zygmunta Zarembe, Wojciecha Wasiutyńskiego, Jędrzeja Giertycha i gen. Kazimierza Sosnkowskiego, krótko rzecz ujmując — elitę emigracji. Historyk dokonał również szerokiego wyboru dokumentów na temat działalności Kościoła w Polsce w 1956 r. W tym ostatnim wypadku można doszukać się interesujących rozważań poświęconych PAX-owi, represjom w stosunku do duchowieństwa w kraju oraz na temat uwolnienia prymasa Stefana Wyszyńskiego. Wśród autorów zaś można dostrzec nazwiska arcybiskupa Józefa Gawliny i ambasadora Kazimierza Papègo. Niektóre z dokumentów pochodzą z ambasady RP przy Stolicy Apostolskiej¹². W tej części omawianej pracy szczególną uwagę zwraca niemal perfekcyjne opracowanie dokumentów. Mam tu na myśli rzetelne informacje biograficzne odnoszące się do bohaterów wydarzeń (często postaci z drugiego i trzeciego nawet planu) oraz wyjaśnienia ukazujące kulisy powstania prezentowanej dokumentacji.

Recenzowanej pracy, w moim przekonaniu, należy wystawić pozytywną ocenę. Wszelako nie jest to zasługą redaktora tomu, lecz jego dwóch młodszych stażem i doświadczeniem kolegów.

Tadeusz Wolsza
Warszawa

Jürgen Heideking (red.), *Amerykańscy prezydenci. 41 historycznych portretów od Jerzego Waszyngtona do Billa Clintona*, Wrocław 1999, Wydawnictwo Astrum, ss. 571

Ciągłe w XX w., a wyraźnie rosnące zainteresowanie Stanami Zjednoczonymi w Polsce w okresie ostatnich dziesięciu lat sprawia, że na rynek trafia coraz więcej publikacji dotyczących amerykańskiej historii, polityki, gospodarki, kultury itp. Stałym zainteresowaniem, zwłaszcza wśród profesjonalnych badaczy tematyki amerykańskiej, cieszą się pozycje dotyczące

¹² Por. np. J. Żaryn, *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998.